

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

130:2 • 2010

Traktaten som aldrig var och fördraget som nästan inte blev

De svensk-norsk-kinesiska förbindelserna 1847–1909*

Av Pär Cassel

Den 20 mars 1847 slöt det Förenade kungariket Sverige och Norge en "Freds-Wänkskaps- och Handels-Tractat" med kejsardömet Qing. Det skandinaviska kungariket representerades av grosshandlaren Carl Fredrik Liljevalch medan Qing-imperiet företrädades av den namnkunnige manchuiske aristokraten Qiying, som slutit freds- och handelsfördrag med en rad stormakter under de föregående fem åren.¹ Det nya fördraget var på många sätt en stor händelse. Efter det att kung Oscar I ratificerat fördraget i oktober samma år publicerades det i *Svensk författningssamling*, ur vilken landets präster uppmanades läsa traktaten från predikstolarna.² Året därpå publicerade Liljevalch en reseskildring från sin resa till Östasien. I denna gav han detaljerade upplysningar om handelsförhållandena i det kinesiska imperiet samt ganska nyktra uppskattningar om utsikterna för den skandinaviska handeln på Kina.³

* En tidigare version av denna uppsats presenterades på konferensen "A century of change: China and modernization 1900–present", College Park och Washington DC, 17–18/9 2009. Jag vill tacka Stockholms Universitet och University of Michigan som gjort det möjligt för mig att skriva färdigt denna artikel samt att resa till konferensen. Jag vill också tacka Ingrid Eriksson Karth och Jan Brunius, Riksarkivet och Helena Runderantz, Östasiatiska biblioteket. Joakim Enwall, Fredrik Fällman, Marja Maikkonen, Johan Lagerkvist, Börje Ljunggren, Torbjörn Lodén, Jan Romgård och Li Silfverberg har bidragit med värdefulla synpunkter på tidigare versioner. Det slutgiltiga ansvaret för artikeln är naturligtvis mitt eget.

1. Qiying (manchuiska: Ciyeng) (1787–1858) var en manchuisk hovaristokrat och en av arkitekterna bakom Qing-imperiets utrikespolitik efter det första opiumkriget. Arthur William Hummel (red.), *Eminent Chinese of the Ch'ing period (1644–1912)* (Washington, DC 1943) s. 130–134.

2. *Svensk författningssamling*, nr. 43 (1847) s. 1.

3. Carl Fredrik Liljevalch, *Chinas handel industri och statsförfattning jemte underrättelser om chinesernes folkbildning, seder och bruk samt notiser om Japan, Siam m. fl.* (Stockholm, 1848); Erling von Mende, "Norges ekonomiske interesser i Kina i det 19. århundre og unionsregeringens holdning til disse", i *Norge-Kina: kompendium fra seminar våren og høsten 1972* (Oslo 1973) s. 4.

Pär Cassel, Ph. D., f. 1970, är lektor i modern kinesisk historia vid University of Michigan, Ann Arbor. Han framlade 2006 avhandlingen *Rule of law or rule of laws: legal pluralism and extraterritoriality in nineteenth century East Asia*.

Adress: University of Michigan, Department of History, 1029 Tisch Hall, 435 S. State St., Ann Arbor, MI 48109-1003, USA

E-post: pcassel@post.harvard.edu

Att det lilla kungadömet Sverige-Norge lyckades sluta ett så pass fördelaktigt handelsfördrag med Kina utan vapenmakt har förlänat Sveriges asiatiska utrikespolitik en aura av fredlighet, något som svenska aktörer i Kina i dag gärna åberopar när de vill framhålla Sveriges "speciella förhållande" till landet.⁴ Historiker har dock visat på att traktaten i Kanton var ett led i en svensk frihandelsimperialism,⁵ som åtminstone inte i teorin var främmande för kanonbåtspolitik av anglosaxiskt snitt.⁶ Av förståeliga skäl betraktar kinesiska historiker traktaten i Kanton som ett av Kinas "ojämlika fördrag", och 2006 lyckades kinesiska diplomater se till att fördraget inte gavs en alltför framskjuten plats i en utställning i Sverige som organiserades för att uppmärksamma de svensk-kinesisk förbindelserna.⁷

Det finns dock ett problem med dessa tvärsäkra omdömen om det svensk-norsk-kinesiska fördraget: mycket talar för att det aldrig ägde laga kraft. Medan den svensk-norske unionskungen ratificerade traktaten med Kina redan hösten 1847, genomförde aldrig Qing-kejsaren någon ratifikation av densamma, vilket innebar att fördraget kunde betraktas som ogiltigt enligt folkrätten. Detta innebar i sin tur att de svensk-norsk-kinesiska relationerna svävade i ovisshet i mer än 60 år, ända tills dess att ett nytt fördrag mellan Sverige och Kina slöts och ratificerades under viss dramatik åren 1908–1909. Osäkerheten kring det första fördragets giltighet var långt ifrån något akademiskt problem för folkrättsexperter utan något som med jämna mellanrum gav de svensk-norska konsulerna i Kina huvudbry och som hotade att underminera Sverige-Norges förhållande till Kina.

Denna artikel redogör för de två traktaterna, som tillsammans reglerade Sveriges förhållande med Kina i nästan ett sekel. Fokus ligger särskilt på exterritorialrätten. I stället för att förankra min analys av de svenska

4. Se t.ex. katalogen till Kinafestivalen i Taxinge 1997, där det t.o.m. hävdas att Oscar I i egen hög person reste till Kina för att underteckna fördraget 1847! För en kritik av idén om olika länders påstådda speciella förhållande till Kina, se Anne-Marie Bradys *Friend of China: the myth of Rewi Alley* (London 2001) s. 140.

5. von Mende (1973); Jan Larsson, *Diplomati och industriellt genombrott: svenska exportsträvanden på Kina 1906–1916* (Stockholm 1977) s. 98; Hans Furuhausen, "Den svensk-kinesiska fredstraktaten 1847" i *Årsbok om Kina: hästens år* (Malmö 1990) s. 47–50; Ingemar Ottosson, *Östasien: en storsvensk imperiedröm* (Kristianstad 1995); Svein Ingvar Angell, "Konsulatspørmålet og kolonialismen" i Kirsten Alsaker Kjerland & Knut Mikkjel Rio (red.) *Kolonitid: nordmenn på eventyr og big business i Afrika og Stillehavet*, (Oslo 2009) s. 111–127.

6. Ingemar Ottosson, "Kanonbåtspolitik med förhinder: Sverige, Danmark och Japans öppnande", *Orientaliska studier* 100–101 (1999) s. 51–79.

7. Mao Haijian, *Tianchao de bengkui: yapien zhanzheng zaiyanjiu* [Den himmelska dynastins sammanbrott: en ny studie av opiumkriget] (Peking 1995) s. 543f; Börje Ljunggren, *Kina – vår tids drama* (Stockholm 2008) s. 315.

fördragen i en kritik av Sveriges delaktighet i de asymmetriska maktförhållandena i Östasien, kommer jag visa på Sveriges tvetydiga förhållande till Kina samt det förhållande att den svenska ställningen i Kina i allmänhet – och särskilt i fråga om exterritorialrätten – var del av ett slags sedvanerätt som rådde i fördragshamnarna. Det är också viktigt att erinra sig att Kina – eller mer korrekt Qing-imperiet – inte bara var ett offer för västerländsk imperialism utan också var ett imperium med egna maktanspråk i Central- och Östasien, vilka hävdades med vissa framgångar under större delen av 1800-talet och en bit in på 1900-talet.⁸ Qing-imperiets sammanbrott och den imperialistiska huggsexan på det kinesiska fastlandet under 1900-talets första hälft var på intet sätt en på förhand given utveckling, och när vi exempelvis skriver historien om Sveriges förhållande till Kina kring 1800-talets mitt kan vi inte förutsätta att några av de berörda parterna kunde förutse den fortsatta utvecklingen. Det är visserligen sant att svenska politiker identifierade sig med dåtidens västerländska imperialism och smidde tentativa planer på att sända kanonbåtar till Östasien för att främja den svenska exporten, men samtida kinesiska ämbetsmän och kejsarliga rådgivare dryftade, å sin sida, interna kolonisationsprojekt som var betydligt mer vidlyftiga.⁹ Man kan med visst fog betrakta den sena Qing-dynastins "imperialistiska" utrikespolitik som defensiv, men de flesta samtida imperieprojekt vägledades av en strävan att skydda de egna besittningarna och i slutänden även det egna rikets säkerhet. Man skulle med andra ord kunna säga att nästan all utrikespolitik under 1800-talet var imperialistisk i någon mening, och i ett större maktpolitiskt perspektiv finns det därför inga överhängande skäl för att *a priori* betrakta en parts anspråk som mer imperialistiska än någon annans.

Traktaten i Kanton 1847

Mellan 1760 och 1839 hade västerländska affärsmän handlat med Kina under relativt blygsamma villkor i den sydkinesiska hamnstaden Kanton (Guangzhou). Utländska affärsmän kunde bara handla med kejsarligt godkända handelsfirmor och de fick bara bo i Kanton under ett visst antal månader

8. I denna artikel kommer jag att följa gängse akademiskt språkbruk och kalla den gamla kejsarstaten för "Qing-imperiet", vilket var en större politisk enhet där det egentliga Kina endast var en del. För en sammanfattning av debatterna om Kina som imperium och nationalstat, se Joshua A. Fogel, (red.) *The teleology of the modern nation-state: Japan and China* (Philadelphia 2005).

9. Se t.ex. Peter C. Perdue, *China marches west: the Qing conquest of central Eurasia* (Cambridge, MA 2005) s. 501ff.

per år. Även om kejsarhuset gjorde stora inkomster på handeln var det kinesiska intresset för europeiska produkter relativt begränsat. Kina hade en fördelaktig handelsbalans med västvärlden, vilket ledde till att den kinesiska marknaden åtnjöt ett nettoinflöde av silver. I slutet av 1700-talet och början av 1800-talet hade den ledande handelsnationen, Storbritannien, försökt ta upp frågan om handelsutbytet direkt med kejsarhovet, men dessa närmanden avvisades vänligt men bestämt.¹⁰ Det var i stället den illegala opiumhandeln som kom att förändra handelsbalansen mellan de kinesiska och brittiska imperierna, och vid 1820-talets slut hade opiumimporten lett till att Kinas handelsöverskott ersatts av ett handelsunderskott. När de lokala myndigheterna i Kanton försökte bekämpa opiumsmugglingen genom att konfiskera de brittiska opiumhandlarnas lager ledde detta 1839 till öppet krig mellan kejsardömet och det brittiska imperiet. Kriget slutade med ett avgörande nederlag för Qing tre år senare. Fredsfördraget i Nanking och tilläggsfördraget i Bocca Tigris (Humen, 虎門), vilka Qing-imperiet och Storbritannien slöt 1842 respektive 1843, skapade helt nya förutsättningar, inte bara för handeln mellan de två imperierna, utan också för Qings utrikespolitik.¹¹ Fördragen avskaffade det statliga handelsmonopolet i Kanton och öppnade fyra nya kinesiska hamnstäder för handel med brittiska köpmän, som nu fick rätt att handla med vilka de ville. Fördraget skapade också fasta tullavgifter för utrikeshandeln och gav britterna rätt att skicka egna konsulter till "fördragshamnarna", där de kunde utöva domsrätt över brittiska undersåtar i Kina – den så kallade exterritorialrätten.

Många länder, däribland Sverige-Norge, betraktade händelseförloppet med stort intresse och övervägde att sluta egna fördrag med det trängda Qing-imperiet, men egentligen behövdes inga formella fördrag då Daoguang-kejsaren, efter viss tvekan, utökade privilegierna till att gälla alla västerländska nationer.¹² Skälet till detta var att Qing-regeringen ville behålla initiativet i utrikespolitiken och föregripa framtida krav från olika

10. Se Mark C. Elliott, *Emperor Qianlong: son of heaven, man of the world* (New York 2009) s. 125–139.

11. Se Frederic Wakeman Jr., "The Canton trade and the Opium War", i Denis C. Twitchett & John K. Fairbank (red.), *Cambridge history of China: late Ch'ing, 1800–1911, part I* (New York 1978) s. 163–212.

12. T.F. Tsiang, "The extension of equal commercial privileges to other nations than the British after the treaty of Nanking", *The Chinese social and political science review* 15:3 (1931) s. 422–44. Eftersom "Daoguang" var namnet på den dåvarande kejsarens regeringsperiod – och inte hans personnamn – följer jag gängse internationellt bruk och benämner honom och hans efterföljare efter formen "Daoguang-kejsaren", "Xianfeng-kejsaren" o.s.v.

västmakter. Trots denna démarche beslutade USA:s och Frankrikes regeringar att sända egna sändebud för att sluta uttryckliga fördrag som tillförsäkrade länderna handelsprivilegier, vilket skulle ge eftergifterna folkrättslig skydd. Qing-regeringen var till en början ovillig att sluta nya fördrag, men en kombination av övertalning och sofistikerad skrämseltaktik ledde till att två nya fördrag med USA och Frankrike slöts i juli respektive oktober 1844. De nya fördragen var i grunden sammanfattningar av de två brittiska fördragen, men Frankrike lyckades också förmå Qing-hovet att återkalla en rad edikt från början av 1700-talet i vilka kristendomen hade förbjudits.¹³ Inga av dessa handelsfördrag innebar några förpliktelser från västmakternas sida i utbyte mot de eftergifter som Qing-imperiet gjort, och bristen på reciprocitet skulle leda till att traktaterna blev kända som "ojämlika fördrag". De blev senare föremål för nationalistisk agitation när den kinesiska nationalismen vaknade till liv i början på 1900-talet.

Mot bakgrund av det utrikespolitiska läget var det på många sätt häpnadsväckande att Sverige-Norge skulle bli den fjärde fördragsmakten efter Storbritannien, USA och Frankrike. Det lilla skandinaviska kungadömet hade ännu inte riktigt återhämtat sig från förlusten av Finland, och den union som kronprins Karl Johan påtvingat Norge 1814 var en mager kompensation för "Sveriges Orient".¹⁴ Det fanns fortfarande svenskar på ledande befattningar som uppfylldes av en önskan att återskapa landets fornstora dagar, och i kölvattnet på Qings nederlag i det första opiumkriget tävlade svenska beslutsfattare med sina danska kollegor om att tänka ut olika planer för att öppna det japanska shogunatet med kanonbåtar.¹⁵ Inga av dessa planer fick dock något bredare politiskt stöd och uppgiften att bana väg för Sveriges och Norges handel med Östasien föll på grosshandlaren Carl Fredrik Liljevalch d.ä., som gjort sig en förmögenhet inom skogindustrin och som hade vunnit Bernadotternas gunst genom sina frikostiga välgörenhetsprojekt. Liljevalch stod på särskilt god fot med kronprinsen, och när denne besteg tronen som Oscar I trodde många att grosshandlaren skulle bli utnämnd till kungens finansminister. Till mångas förvåning gav kungen

13. Den franska ambassaden och fördraget behandlas mest uttömmande i Angelus Francis J. Grosse-Aschhoff's *The negotiations between Ch'i-Ying and Lagrené, 1844-1846* (St. Bonaventure, NY 1950).

14. Om begreppet Orienten har någon djupare innebörd i ett svenskt sammanhang så borde det vara just Finland, som länge gick under namnet "Österlandet" i svenska källor. Beträffande Sveriges strävan att kompensera för det förlorade imperiet, se Ottosson (1995) och Bo Stråth, *Union och demokrati: de Förenade rikena Sverige och Norge 1814-1905* (Nora 2005) s. 194-203.

15. Ottosson (1999).

i stället Liljevalch i uppdrag att undersöka handelsförhållandena i Östasien och sluta ett handelsfördrag med Qing-imperiet.¹⁶

Efter det att han erhållit kungens fullmakt sålde Liljevalch av alla sina affärsverksamheter i Sverige och begav sig till Frankrike för att studera det manchuiska språket inför resan till Kina. Han fortsatte sedan resan via Egypten, Singapore och Siam, och när han nått sitt mål uppehöll han sig en tid i Kina som privatman för att undersöka handelsförhållandena där. När Liljevalchs egen brigg *Prins Oscar* anlöpte Shanghai 1846 genomförde han först ett framgångsrikt försök att bedriva handel mellan fördragshamnarna, varefter han försökte sätta sig i förbindelse med Qiying, det kejserliga ombudet i Kanton och i praktiken Qing-imperiets utrikesminister.¹⁷

Bortsett från ett par spridda vittnesbörd i kinesiska och svenska arkiv har historien varit snål med skriftliga källor om traktaten och dess tillkomst. I jämförelse med de utförliga beskrivningar som publicerats om de fördrag som slöts med andra makter vet vi relativt litet om omständigheterna kring förhandlingarna om den svensk-norska traktaten. Vi vet att Liljevalch överlämnade sitt kreditivbrev till myndigheterna i Kanton och att han då fick beskedet att Qiying var på resa ute i provinserna och för stunden inte kunde påbörja några förhandlingar med Liljevalch. Eftersom ett våldsamt främlingsfientligt upplopp just brutit ut i staden beslöt sig Liljevalch sig då för att bege sig till Xiamen och Shanghai för att där invänta besked från Qiying. Som reskamrat hade han den danske sjöofficeren Steen Andersen Bille, som också var i Kina för att undersöka handelsförhållandena.¹⁸ Liljevalchs i övrigt mycket detaljerade resebeskrivning uppehåller sig inte kring förhandlingarna som sådana, men hans manchuiska motparts skrivelse till kejsaren ger oss en skymt av vad som föregick.

Enligt Qiying krävde Liljevalch inte endast ett handelsfördrag i linje med vad de tre andra fördragsmakterna redan uppnått; han ville också

16. De biografiska uppgifterna om Liljevalch har hämtats från Harald Wieselgren, *Ur vår samtid: femtio porträtt med nekrologer* (Stockholm 1880) s. 29–35, och Birgitta Lager-Kromnow (red.) *Svenskt biografiskt lexikon* (Stockholm: 1980–81), vol. 23. Mig veterligen finns det inte någon utförligare biografi över denna intressanta person.

17. Jennifer M. Rudolph, *Negotiated power in late imperial China: the Zongli yamen and the politics of reform* (Ithaca, NY 2008) s. 38–42.

18. Brev från Liljevalch till utrikesministern, 15/7 1846, UD:s arkiv (1902 års dossiersystem), 104-A-1, vol. 4634b, Riksarkivet (RA); jfr. Steen Andersen Bille, *Beretning om Corvetten Galathea's Reise omkring Jorden i 1845, 46 og 47, 2., 2:a förk. utg.* (Köpenhamn 1853), vol. 2, s. 89; se även Erling von Mende, *Die wirtschaftlichen und konsulären Beziehungen Norwegens zu China von der Mitte des 19. Jahrhunderts bis zum 1. Weltkrieg* (Köln 1971) s. 29.

utverka en lättnad i tarifferna på exportprodukter som järnmalm, stål och koboltblå. Det kejserliga ombudet var väl medvetet om att Sverige-Norge var en andra eller tredje rangens makt i Europa, och han ansåg därför att det kunde vara till skada för dynastins politiska system (*you guai tizhi*, 有乖體制) att sluta fördrag med ett sådant litet land. Inte heller var han villig att göra särskilda eftergifter för svenska produkter, eftersom detta kunde föranleda andra makter att framföra liknande krav. Kraven på tarifflettnader ingick möjligen i Liljevalchs prutmän, för han lät frågan bero, samtidigt som han talade om för Qiying att han inte kunde återvända till Sverige utan ett underskrivet avtal. Efter att ha rådgjort med tre av sina kollegor beslöt det kejserliga ombudet sig för att skriva under Liljevalchs fördragstext den 20 mars 1847 – om inte annat så för att bli av med den halsstarrige grosshandlaren och undvika vidare problem för egen del.¹⁹ Qiying's kinesiska sigill och manchuiska underskrift var sannolikt de enda bidragen från Qing-myndigheternas sida: som Qiying själv noterade var Liljevalchs text i praktiken en kopia av det amerikanska fördraget från 1844, med den viktigaste skillnaden att hänvisningar till Sverige-Norge skjutits in på tillämpliga ställen. En annan viktig skillnad, som Qiying inte noterade, var att, medan artikel XXXIV i den amerikanska förslagan stadgade att ratifikationer skulle utväxlas inom 18 månader från fördragets undertecknande, så berörde motsvarande artikel i det svensk-norska fördraget inte ratifikationsfrågan över huvud taget.²⁰ Det fanns inte heller någon officiell svensk eller norsk version av traktaten, som endast var avfattad på engelska och kinesiska.²¹ Kejsaren godkände Qiying's behandling av ärendet i en hemlig skrivelse med standardfrasen "mycket väl skött" (*suo ban shen shi*, 所辦甚是) och detta är det sista vi hör om traktaten i kinesiska källor på flera årtionden.²²

Det kan förefalla förbryllande att Sverige-Norge kunde sluta ett "ojämligt fördrag" med det mäktiga Qing-imperiet utan kanonbåtar, och åtminstone

19. Qiying's memorial till kejsaren, mars–april 1847, besvarad av kejsaren den 27/4 1847, återgiven i Zhongguo diyi lishi dang'anguan (red.) *Yapian zhanzheng dang'an shiliao* [Arkivmaterial från det första opiumkriget] (Shanghai 1987), vol. 7, s. 785f; tyska och norska översättningar återfinns även i von Mende (1971) resp. (1973).

20. von Mende (1971) s. 28.

21. Utländska fördrag, nr. 154, RA. Den kinesiska texten finns återgiven i Wang Tieya (red.) *Zhongwai jiu yuezhang huijian* [En sammanställning av gamla fördrag mellan Kina och utländska makter] (Peking 1957), vol. 1, s. 71–77. Liljevalchs inofficiella svenska översättning av fördraget finns återgiven i Liljevalch (1848) s. 22–63.

22. Zhongguo diyi lishi dang'anguan (red.) (1987), vol. 7, s. 785f.

en historiker från Folkrepubliken Kina har beklagat kejsarhovets kortsiktighet i sitt samröre med Sverige-Norge.²³ Den moderna nationalismen hade dock ännu inte slagit igenom i Kina, och det var dessutom svårt för Qing-myndigheterna att hålla isär olika nationaliteter. Man betraktade handelsfördragen med västmakterna som ett pragmatiskt sätt att föregripa att stormakterna skulle komma med ännu större krav, och i dokument från denna tid beskrivs ofta freds- och handelsavtalen som verktyg för att upprätthålla en långvarig fred med västmakterna.²⁴ Exterritorialrätten var inte heller helt främmande för den kinesiska rättskänslan, då olika etniska grupper redan lydde under olika rättsordningar i det väldiga Qing-imperiet.²⁵ Antalet utlännningar i det egentliga Kina var relativt begränsat och de statsmän som slöt fördragen kunde inte förutse att de nyöppnade fördragshamnarna med tiden skulle utvecklas till utländska enklaver med egen stadsförvaltning, egen skatteuppbörd och egna poliskårer.²⁶

Efter Liljevalchs återkomst till Sverige kunde denne oförtrutet fortsätta med nya storslagna projekt, som uppodling av myrmark och sockerbetsplantering på Gotland. Hans försiktiga förhoppningar om exportmarknader för svenska och norska produkter i Kina kom dock att grusas då varken Sverige eller Norge visade sig förmögna att utnyttja de möjligheter som traktaten erbjöd.²⁷ Kung Oscar I ratificerade fördraget den 28 oktober 1847, men av oklara skäl tycks ingen på Utrikesdepartementet ha reflekterat över att fördraget inte nämnde frågan om ratifikation. Den då gällande folkrätten var inte entydig i frågan om ratifikationer av ingångna fördrag och Qing-regeringen var fortfarande relativt okunnig om västerländska folkrättsliga normer, men inget hindrade Qing-hovet från att ta avstånd från fördragen genom att hävda att de kejserliga ombuden i Kanton överskridit sina befogenheter. Detta hade faktiskt skett redan under opiumkriget då både kejsarhovet och den brittiska regeringen tog avstånd från en fredskonvention som deras representanter hade försökt sluta.²⁸ För att förhindra att något sådant skedde hade alla de tre övriga makterna lagt in ratifikationsklausu-

23. Mao (1995) s. 543f.

24. Immanuel C. Y. Hsü, *China's entrance into the family of nations: the diplomatic phase, 1858–1880* (Cambridge, MA 1960) s. 142.

25. Jag utvecklar detta resonemang i min doktorsavhandling *Rule of law or rule of laws: legal pluralism and extraterritoriality in nineteenth century East Asia* (Harvard University, 2006).

26. John King Fairbank, Edwin O. Reischauer & Albert M. Craig, *East Asia: tradition & transformation*, rev. utg. (Boston 1989) s. 579.

27. von Mende (1973).

28. Wakeman (1978) s. 199f.

ler i fördragen och även utverkat ratifikationer från Qing inom ett år efter det att fördragen undertecknats. Det i övrigt välunderrättade svenska utrikesdepartementet förbisåg emellertid denna möjlighet och traktaten i Kanton förblev därför oratificerad från kinesisk sida – en omständighet som tycks ha undgått nästan alla forskare som skrivit om fördraget.²⁹

Det bräckliga konsulatväsendet

Kinas relativt ringa betydelse för svenska exportintressen återspeglades i att Sverige företrädesvis lät sig representeras av honorärkonsuler i landet under större delen av 1800-talet.³⁰ Det svensk-norska konsulatväsendet i Östasien skulle länge förmäktas i skuggan av sin brittiska motsvarighet, som framstod som själva modellen för hur utländska intressen skulle företräddas i Kina.³¹ På Liljevalchs rekommendation utsågs den amerikanske affärsmannen Paul S. Forbes från Russell & Co. till svensk-norsk generalkonsul i Kanton 1851.³² Ett par år senare öppnades även ett svenskt-norskt konsulat i Shanghai, som även det bemannades med utländska honorärkonsuler. Det faktum att den svensk-norska traktaten aldrig ratificerats tycks inte inledningsvis ha fått någon praktisk betydelse och Shanghaikonsultatets arkiv visar att den svensk-norske konsuln skötte sina affärer som vilket annat utländskt ombud som helst.³³ Ett av de få tecknen på att det svensk-norska fördraget inte hade ratificerats kan anas i de förtryckta blanketterna för fartygsregister, där ordet "fördraget" i ordalydelsen "i enlighet med fördraget mellan Sverige-Norge och Kina" (*in accordance with the Treaty of Sweden and Norway with China*) har strukits över och ersatts med uttrycket "den lokala överenskommelsen" (*the local agreement*).³⁴ Exakt vad denna överenskommelse ska ha bestått i framgår dock inte av konsulatarkivet.

Kinas nederlag i det andra opiumkriget (1856–1860) befäste den rådande fördragsregimen och en rad västländer, däribland Danmark, slöt nu

29. Mig veterligen är det enda undantaget von Mende (1971) s. 28, 107–122.

30. Från och med 1850 kan de svensk-norska utnämningarna följas i *Sveriges och Norges statskalender*.

31. Den klassiska skildringen av det brittiska konsulatväsendet ges i P. D. Coates, *The China consuls: British consular officers, 1843–1943* (Hong Kong 1988).

32. Fullmakt från UD till Paul S. Forbes, 7/5 1851, UD:s arkiv (1902 års dossiersystem), 104-A-1, vol. 4634b, RA; *Sveriges och Noriges kalender för skottåret 1852* (Stockholm, 1852) s. 642; Liljevalch (1848) s. 16.

33. Inkomna handlingar E1, Generalkonsulatet i Shanghai, RA/231143.

34. Se till exempel fartygsregister, daterade 21/3, 2/4, 6/6 1857, Inkomna handlingar E1, vol. 40, Generalkonsulatet i Shanghai, RA/231143.

nya handelsfördrag med Qing-imperiet. I takt med att Qing-regeringen ratificerade nästan samtliga nya handelsfördrag,³⁵ så kunde inte längre de svensk-norska konsulerna bortse från att kejsarhovet aldrig formellt ratificerat fördraget i Kanton. Det som utlöste det första försöket att bringa klarhet i ratifikationsfrågan var flytten av det svensk-norska generalkonsulatet från Kanton till Shanghai 1863, en flytt som delvis kom till stånd efter påtryckningar från norska näringslivsintressen som ville främja den norska sjöfarten i Kina.³⁶ I samband med flytten blev vicekonsuln Edward Cunningham i Shanghai befordrad till tillförordnad generalkonsul.³⁷ Cunningham skall ha haft vissa problem med att övertyga UD om att han i egenskap av generalkonsul kunde utöva domsrätt över svenska och norska undersåtar, men efter det att han klarat ut denna fråga genom att påminna UD om det svensk-norska fördraget med Qing kunde han till slut vända sig till de lokala kinesiska myndigheterna.³⁸ I juli 1863 underrättade han Huang Fang (黃芳), kretsförvaltaren (*daotai*, 道臺) i Shanghai, om sitt förordnande, och i oktober samma år anhöll han om att få ta över domsrätten över svenska och norska undersåtar i enlighet med traktaten i Kanton. Huangs svar på Cunninghams not förtjänar att citeras i sin helhet:³⁹

The Taoutai is aware that among most of the European nations living in China, it is the custom that all disputes among them are settled only by their respective consuls. But should any dispute occur between foreigners & Chinese, the case is settled mutually by the authorities and the Consul. This has been the custom since foreigners have resided in the empire.

At the present moment the no. of Swedish subjects is increasing so rapidly that it is reasonable that the Consul should exercise exclusive control, and the Taoutai therefore delegates such power to the Swedish Consul. But in the matter of a written authority for the Consul to act, such as has been requested, the Taoutai is unable to give the same, but

35. Portugiserna misslyckades dock att utverka en ratifikation av sitt fördrag. Steen Andersen Bille, *Min Reise til China 1864* (Köpenhamn, 1865) s. 156.

36. von Mende (1971) s. 67f.

37. Brev från Ludvig Manderström, 19/5 1863, Inkomna skrivelser 1855–65, vol. 40, Generalkonsulatet i Shanghai, RA.

38. von Mende (1971) s. 68f.

39. Not från Edward Cunningham till Huang Fang, 27/7 1863; Not från Cunningham till kretsförvaltaren, 7/10 1863, bägge i: Kopior av avgående skrivelser B1, vol. 5, Generalkonsulatet i Shanghai, RA/231143. Kretsförvaltare är min översättning av den gängse engelska termen "circuit intendant". Jfr Charles O. Hucker, *A dictionary of official titles in imperial China* (Stanford, CA 1985).

makes this present to be considered a tacit consent that the Consul shall be allowed to exercise such power as prayed for.⁴⁰

Detta dokument, som endast finns tillgängligt i sin engelska översättning, är besynnerligt på flera punkter. Samtidigt som kretsförvaltaren inte med ett ord vidgick att något fördrag mellan Sverige-Norge och Qing-imperiet ens existerade, så förklarade han sig villig att överlåta domsrätten över svenska och norska undersåtar till generalkonsuln i enlighet med de hävdvunna privilegier som utlänningar åtnjöt i fördragshamnen. Svenskar och norrmän kunde till synes inte räkna med några fördragsenliga privilegier enligt traktaten i Kanton utan omfattades i stället av den förrförre kejsarens allmänna utfästelse från 1843 att alla västerlänningar skulle ha del i de privilegier som britterna tillskansat sig. Med andra ord vilade svenskar-nas och norrmännens ställning på de lokala och centrala myndigheternas välvilja, något som säger en hel del om den utsträckning i vilken exterritorialrätten fortfarande stödde sig på ett slags lokal sedvanerätt.

Cunningham var uppenbarligen inte tillfredställd med denna vaga försäkran från de lokala kinesiska myndigheterna, varför han i oktober 1863 författade ett brev till Qing-imperiets nyinrättade kansli för utrikes ärenden, Zongli yamen (總理衙門), för att få sitt nya förordnande i Shanghai formellt erkänt.⁴¹ Eftersom Cunningham inte var officiellt ackrediterad diplomat vid kejsarhovet bad han den amerikanske ministern i Peking (Beijing), Anson Burlingame, att framföra brevet till myndigheterna.⁴² I slutet av oktober 1863 överlämnade således Burlingame en not med Cunninghams brev till Zongli yamens chef Wenxiang (文祥), men denne vägrade att ens öppna brevet och föreföll dessutom vara helt ovetande om att något fördrag mellan Sverige-Norge och Qing-imperiet över huvud taget existe-

40. "The Taoutai Wong" to E. Cunningham, odaterat, Inkomna handlingar E1, vol 42, Generalkonsulatet i Shanghai, RA/231143. Dokumentet återfinns i en dossier som täcker året 1872, men då Frank B. Forbes tillträdde som generalkonsul i Shanghai 1864, så måste detta dokument tillkommit före detta år.

41. Brev från Edward Cunningham till Zongli yamen, 10/10 1863, Generalkonsulatet i Shanghai, Inkomna skrivelser 1855–65, vol. 40, RA. Zongli yamen fungerade aldrig som ett professionellt utrikesministerium i västerländsk bemärkelse, utan fungerade i stället som ett förbindelsekontor mellan kejsarhovet och diplomatkåren. Den klassiska skildringen av Zongli yamens tillkomst återfinns i Banno Masatakas *China and the West, 1858–1861: the origins of the Tsungli yamen* (Cambridge, MA 1964); för en ny behandling av ämnet, Rudolph (2008).

42. Brev från Edward Cunningham till Anson Burlingame, 10/10 1863, UD:s arkiv (1902), 104-A-1, vol. 4634b, RA.

rade.⁴³ Kort efter mötet med Wenxiang sände den ledande hovpolitikern Prins Gong (恭親王) en svarsnot till Burlingame, där han förklarade att han erfarit att Cunningham var en förtjänstfull person och i högsta grad kvalificerad att utöva sina befogenheter som konsul, men framhöll samtidigt att Wenxiang inte hade kunnat ta emot brevet då kejsarhovet inte kommunicerade med konsuler på jämställd fot.⁴⁴ Prins Gongs not nämnde inte heller det svensk-norska fördraget, vilket föranledde Burlingame att göra sina egna efterforskningar.

Han vände sig nu till sin brittiske kollega Sir Frederick Bruce, som hade varit i Kanton när brittiska och franska trupper besatte staden och generalguvernörens kansli (*yamen*) 1857. Bruce var nästan helt säker på att fyra fördrag, däribland det svensk-norska, hade funnits i kansliet när detta intogs, men han kände inte till vad som hänt med det svensk-norska fördraget sedan dess.⁴⁵ Av omständigheterna att döma förefaller det alltså som att generalguvernören inte brytt sig om att vidarebefordra fördraget till Peking och att det med all sannolikhet förkommit i stridens hetta.⁴⁶

Burlingame gav emellertid inte upp sina försök att bringa klarhet i frågan och han sände snart en ny not till kejsarhovet, där han framhöll att Cunningham var den högste representanten för Sverige-Norge i Kina och att hans enda syfte med brevet var att anhålla om att Qing-hovet skulle erkänna honom i sin kapacitet som generalkonsul och instruera generalguvernören över Jiangnan att göra detsamma.⁴⁷ Denna gång var kejsarhovet mer tillmötesgående. Wenxiang kunde snart bekräfta att hovet kände till det svensk-norska fördragets existens och han instruerade generalguvernören i Jiangnan att erkänna Cunningham som generalkonsul i Shanghai.⁴⁸ Nu

43. Brev från Burlingame till Cunningham, 7/11 1863, UD:s arkiv (1902), 104-A-1, vol. 4634b, RA. Wenxiang var en manchuisk statsman av låg börd som fick en ledande ställning i kejsarhovet under mitten av 1800-talet. För biografiska uppgifter, se Hummel (1943) s. 853–855.

44. Engelsk översättning av not från Prins Gong till Anson Burlingame, 31/10 1868, UD:s arkiv (1902), 104-A-1, vol. 4634b, RA. Prins Gong, var egentliga namn var Yixin, var den sittande Tongzhi-kejsarens farbror och utövade tillsammans med änkekejsarinnan Cixi ett stort inflytande över hovets utrikespolitik under mitten av 1800-talet. Se Hummel (1943) s. 380–384.

45. Brev från Burlingame till Cunningham, 7/11 1863, UD:s arkiv (1902), 104-A-1, vol. 4634b, RA. Mellan 1842 och 1857 var generalguvernören över Guangdong- och Guangxi-provinserna också kejsarligt ombud för imperiets utrikes förbindelser och fungerade som redan nämnts som ett slags utrikesminister.

46. Brev från Forbes till Burlingame, 11/2 1868, UD:s arkiv (1902), 104-A-1, vol. 4634b, RA.

47. Not från Burlingame till Zongli yamen, 31/10 1863, UD:s arkiv (1902), 104-A-1, vol. 4634b, RA.

48. Engelsk översättning av not från Wenxiang till Burlingame, 6/11 1863, UD:s arkiv (1902), 104-A-1, vol. 4634b, RA.

kunde Cunningham meddela den svenske utrikesministern Ludvig Manderström att de kinesiska myndigheterna erkänt honom i hans egenskap av generalkonsul och han förutsåg inget som skulle förhindra honom från att utöva sina befogenheter gentemot svenska och norska undersåtar.⁴⁹ I sitt svar bad Manderström Cunningham framföra den svenska regeringens tacksamhet till Burlingame samtidigt som han meddelande Cunningham att han skulle se till att ett exemplar av fördraget skulle sändas till Qing-hovet Peking.⁵⁰

I och med att Qing-hovet nu erkänt fördragets existens föreföll alla hinder för det svensk-norska konsulatsväsendet vara undanröjda. År 1864 beslöt UD att utöka verksamheten i Kina. En rad nya vicekonsulat öppnades, i Ningbo, Niuzhuang, Tianjin och Yantai, varav de flesta förefaller ha bemannats med svenska eller amerikanska honorärkonsuler.⁵¹ Detta var dock en bedräglig situation eftersom fördraget fortfarande inte var ratificerat från kinesisk sida och Qing-regeringen underlät också att kungöra det officiellt.⁵² Ett konkret uttryck för detta fortsatt oklara läge var att olika lokala kinesiska myndigheter ibland inte verkade känna till centralregeringens erkännande av de svensk-norska konsulerna.⁵³

Av befintliga dokument att döma, tycks inte UD ha bekymrat sig särdeles mycket över den svensk-norska traktatens oklara ställning så länge som den respekterades i praktiken. Sverige-Norges representanter på ort och ställe i Kina var å andra sidan desto mer oroade. Under ett besök i Stockholm i juli 1865 avlade den nye generalkonsuln Frank B. Forbes en rapport i vilken han gjorde UD uppmärksam på att traktaten i Kanton vilade på en "osäker grund" och att de svensk-norska konsulernas ställning till stor del var beroende av de lokala kinesiska myndigheternas "nycker". Han framhöll också att i avsaknaden av klara direktiv och bestämmelser från UD så fick de svensk-norska konsulerna avgöra svåra rättsfall på eget bevåg och ansvar,

49. Brev från Cunningham till Ludvig Manderström, 4/12 1863, UD:s arkiv (1902), 104-A-1, vol. 4634b, RA.

50. Brev från Manderström till Cunningham, 11/2 1863, UD:s arkiv (1902), 104-A-1, vol. 4634b, RA. Anson Burlingame, som var USA:s minister 1861–67, åtnjöt relativt goda förbindelser med Qing-hovet och utsågs till Qing-imperiets specielle ambassadör 1867 med uppgift att förhandla om nya fördrag med västmakterna. Han nådde även Sverige.

51. Brev från utrikesminister Ludvig Manderström till generalkonsul Frank B. Forbes, 8/7 1864, UD:s arkiv (1902), 104-A-1, vol. 4634b, RA.

52. Brev från Frank B. Forbes till Herman Annerstedt, 1/9 1868, UD:s arkiv (1902), 104-A-1, vol. 4634b, RA.

53. von Mende (1971) s. 66, n. 225.

vilket försatte dem i en prekär situation samtidigt som rättssäkerheten för svenska och norska undersåtar äventyrades. Enligt Forbes förmenande fanns det hela tiden en överhängande risk att de lokala kinesiska myndigheterna skulle ta över domsrätten över svenskar och norrmän, vilket skulle kunna leda till att de utsattes för den kinesiska rättskipningens grymma metoder.⁵⁴ För att undvika detta hemställde Forbes att klara bestämmelser utfärdades av UD och han överlämnade ett utkast till sådana bestämmelser.⁵⁵ Vi vet inte exakt hur UD svarade på Forbes utspel, men konsuln erhöll ett exemplar av fördraget för vidarebefordran till Peking.⁵⁶ När Forbes anlände till Kina 1868 satte han sig snabbt i förbindelse med Anson Burlingame, som just pensionerats från sin tjänst som amerikansk ambassadör och fått äran att företräda Qing-imperiet som sändebud i en särskild beskickning på väg till Europa och Nordamerika. Forbes hade i likhet med sin företrädare ingen ackreditering hos hovet och frågade därför den alltid lika tjänstvillige Burlingame om denne kunde tänka sig att överlämna traktaten till hovet, något som han inte hade något emot.⁵⁷

1868, samma år som Burlingames ambassad var på väg till Nordamerika och Europa, sände UD premiärlojntanten Herman Annerstedt till Asien för att undersöka utsikterna för de svenska och norska handelsflottorna och för att utforska möjligheterna att sluta handelsfördrag med Japan efter att landet öppnats för handel med västvärlden under det föregående decenniet.⁵⁸ Trots sitt uppdrag i Japan hade Annerstedt inga specifika instruktioner att utverka en ratificering av det redan existerande fördraget med Qing-imperiet, men så fort som han anlände till Shanghai underrättade generalkonsul Forbes honom om läget och uppmanade honom att bege sig till Peking för att anhålla om en ratifikation.⁵⁹ En rad incidenter med de kinesiska myndigheterna hade bekräftat Forbes farhågor om att Sverige-Norges traktatsenliga ställning i Kina var hotad. Året innan hade till

54. Promemoria från Frank B. Forbes till UD, Stockholm 8/7 1865, Generalkonsulatet i Shanghai, Inkomna skrivelser 1855–65, vol. 41, RA.

55. "Draft of Suggested Regulations for His Majesty's Consular Service in China", odaterad, troligen 1865, Generalkonsulatet i Shanghai, Inkomna skrivelser 1855–65, vol. 41, RA.

56. Brev från Frank B. Forbes till Anson Burlingame, 11/2 1868 UD:s arkiv (1902), 104-A-1, vol. 4634b, RA.

57. Brev från F.B. Forbes to Herman Annerstedt, 1/9 1868, UD:s arkiv (1902), 104-A-1, vol. 4634b, RA.

58. Manderstöms instruktioner till Herman Annerstedt, 22/11 1868, UD:s arkiv (1902 års dossiersystem), 104-A-1, vol. 4634b, RA; Ingemar Ottosson, "Svensk frihandelsimperialism: det ojämlika fördraget med Japan 1868–1896", *Historisk tidskrift* 2 (1997) s. 199–223.

59. Letter from F. B. Forbes to Annerstedt, 1/9 1868, Foreign Ministry, 104-A-1, vol. 4634b, RA.

exempel greve Kleczkowsky, som var utländskt ombud för det kejserliga tullverket i Xiamen, vägrat att erkänna Cäsar Krüger som svensk-norsk vicekonsul eftersom Sverige-Norge inte ansågs ha något fördrag med Kina och Kleczkowsky inte hade fått någon information om Krüger från sina uppdragsgivare i Peking.⁶⁰ Vid tiden för Annerstedts ankomst till Kina hade de lokala kinesiska myndigheterna i Fuzhou vägrat att ta emot en stämningsansökan från en svensk affärsman i staden och Forbes hade inte kunnat ingripa i ärendet då myndigheterna inte kände till något fördrag med Sverige-Norge.⁶¹ Med anledning av Forbes' misslyckande i Fuzhou författade Annerstedt en skrivelse till UD där han inskröpte:

...Forbes har sannolikt rätt i att det vore farligt att låta ett sådant svar från Chinesernas sida passera utan anmärkning, och att det lätt kan leda till andra svårigheter om ej saken beifras i tid. Chinesiska myndigheterna hafva neml. erkänt vår traktat och Mr. Burlingame är under sin mission äfven accrediterad till Stockholm, och en höflig, men bestämd begäran att vår traktat blifver offentliggjord för de serskilda Taotai bör ej möta afslag på högsta ort, minst just nu, då Chineserna äro betänkta på att sätta sig i något närmare förbindelser med andra makter.⁶²

Även om han var medveten om att han inte hade någon ackreditering till Qing-hovet begav sig Annerstedt strax därefter till Peking för att bringa klarhet i frågan om det svensk-norska rättsväsendet i Kina. Han avsåg även att ta upp frågan om ett lokalt kinesiskt monopol på järnhandeln som en grupp lokala ämbetsmän tillskansat sig och som ansågs ogynnsam för de svenska utsikterna att exportera denna råvara till Kina. När han anlände till Peking i oktober 1868 satte han sig i förbindelse med Sir Robert Hart, den brittiske överinspektören för det kejserliga kinesiska tullverket. Under Taiping-upprorets (1850–1864) första år hade de lokala kinesiska myndigheterna i Shanghai brutit samman och brittiska och franska diplomater tog på eget bevåg upp tullavgifter å centralregeringens vägnar för att försäkra sig om att handelsfördragen respekterades. Efter det andra opiumkriget gav kejsarhuset sin sanktion till detta arrangemang och framgent sköttes kejsarrikets tullförvaltning av en grupp utlänningar som alltså var ämbetsmän

60. Not från C. Kleczkowsky till Cäsar Krüger, 22/5 1867, Generalkonsulatet i Shanghai, Inkomna skrivelser 1855–65, vol. 41, RA.

61. Kopia av brev från Annerstedt till Manderström, 21 augusti 1868, UD:s arkiv (1902), 104-A-1, vol. 4634b.

62. *Ibid.*

i kejsarrikets tjänst.⁶³ En av dessa var Hart, som var känd för sina kunskaper i kinesiska och som ofta anlätades som mellanhand i olika förhållanden mellan Qing-hovet och de utländska beskickningarna i huvudstaden.

Den farbroderlige Hart gav Annerstedt ett varmt mottagande i sitt hem och var svensken behjälplig både med konkreta råd och med översättningar av viktiga skrivelser. Han framhöll för Annerstedt att det var av yttersta vikt att den svenska regeringen gav honom en officiell titel för att kunna ta upp frågan om de svensk-norska konsulatens ställning. Beträffande frågan om det lokala järnmonopolet avrådde Hart honom från att ta upp saken direkt med kejsarhovet, då frågan redan diskuterades via andra kanaler och troddes vara avklarad i början av följande år. Annerstedt medgav i sin skrivelse till UD att denna utfästelse inte var att "fullkomligt lita på"⁶⁴ – en skepsis som för övrigt är lätt att känna igen i dagens Kina, där utländska affärsmän ofta får rådet att förlita sig på "kontakter" (*guanxi*) i stället för officiella kanaler.

Hela ratifikationsfrågan verkar ha stannat vid denna konversation och befintligt arkivmaterial ger inga indikationer om att Annerstedt fick de befogenheter att förhandla med den kinesiska regeringen som han bett om. Han återvände i sinom tid till Sverige för att publicera en rapport om utsikterna för den svenska handeln på Indien och Östasien.⁶⁵ Hösten 1869 anlände Burlingames ambassad slutligen till Stockholm, men inget tyder på att ratificeringsfrågan togs upp under de möten som Burlingame och hans två kinesiska kolleger hade med regeringen i Stockholm. UD gick med andra ord miste om ett lysande tillfälle att ta upp frågan om ratifikation med en företrädare för Qing-hovet som var väl införstådd med det svenska fördragets osäkra ställning och som hade goda försänkningar i Peking. Men även om UD hade gjort en *démarche* i frågan så hade kanske saken ändå runnit ut i sanden då Burlingame helt oväntat avled efter en kort tids sjukdom under sitt besök i S:t Petersburg.

Den besvärliga ratifikationsfrågan fortsatte emellertid att hemsöka de svensk-norska konsulerna i Shanghai och helt i linje med tidigare initiativ så kom det sista försöket att bringa klarhet i frågan just från Shanghai. Denna

63. Den klassiska skildringen av denna epok återfinns i John K. Fairbank, *Trade and diplomacy on the China coast: the opening of the treaty ports, 1842–1854* (Cambridge, MA 1953).

64. Kopia av brev från Annerstedt till Manderström, 14/10 1868, UD:s arkiv (1902), 104-A-1, vol. 4634b, RA.

65. Herman Annerstedt, *Slutrapport till H. Exc.: Herr statsministern för utrikes ärendena rörande handel och sjöfart till Indien och China* (Stockholm 1870).

gång var det August Bernhard Christiernsson, vicekonsul och sekreterare vid det svensk-norska generalkonsulatet i Shanghai, som bekymrades över vagheten i sin ställning och som beslutade sig för att göra ett nytt försök att dryfta frågan.⁶⁶ 1875 begav sig Christiernsson till Peking för att göra efterfrågningar om traktatens ställning vid Zongli yamen och bland diplomatkåren i huvudstaden. Hans besök överskuggades något av nyheten att en brittisk diplomat mördats i Yunnan, vilket för en tid såg ut att leda till ett nytt krig mellan Storbritannien och Qing-imperiet.⁶⁷ Christiernsson lyckades ändå sätta sig i förbindelse med en rad diplomater, däribland generallöjtnant Waldemar von Raaslöff, som år 1863 hade förhandlat fram ett avtal med Qing-imperiet för Danmarks räkning, vilket hade ratificerats året därpå under ganska kaotiska omständigheter.⁶⁸ Christiernsson erfor att de flesta diplomater var eniga om att fördraget var ogiltigt *de jure*, "om än inga svårigheter gjordes med afseende på dess praktiska tillämpning". Han fick rådet att avlägga ett personligt besök vid Zongli yamen för att utreda frågan, men eftersom han inte hade någon ackreditering fick den amerikanske legationssekreteraren Chester Holecombe agera som förklädare och tolk.⁶⁹ De två gästerna togs emot av två sekreterare som kallades för "Tung och Fang" i Christiernssons anteckningar. Dessa meddelade att prins Gong inte såg några som helst problem med traktaten och att "ratifikationer kunde anförskaffas på det vanliga sättet".⁷⁰ Detta uttalande tycks dock inte stillat Christiernssons oro och i ett brev till UD inskräppte han:

Detta torde dock icke utesluta möjligheten af att ratifikationen ännu icke komma att vägras (eller återtagas) från chinesisk sida, derest vederbörande finna någon olägenhet vid några af traktatens bestämmelser, och jag undvek derföre att vid mitt besök i Yamên nämna något om erkännandet af våra vice consuler i hamnarne, då det är troligt att, derest denna fråga komma på tal, innan utbytet af ratifikationer veder-

66. Brev från August Bernhard Christiernsson till expeditionssekreterare Erik Carl Johan Cederstråhle, 15/11 1876, UD:s arkiv (1902), 104-A-1, vol. 4634b, RA.

67. För mer om denna episod, se Wang Shên-tsu, *The Margary affair and the Chefoo agreement* (London, 1940).

68. Denna historia finns återgiven i Bille (1865) s. 153–79.

69. Memorial från Christiernsson till utrikesminister Oscar Björnstjerna, 31/10 1876, UD:s arkiv (1902), 104-A-1, vol. 4634b, RA.

70. "Translation of a note from the Secretaries of the Yamen to Mr. Holcombe", 5/6 1875, UD:s arkiv (1902), 104-A-1, vol. 4634b, RA. Som von Mende påpekat var de två sekreterarna med all sannolikhet Dong Xun (董恂) och Fang Junshi (方濬師); von Mende (1971) s. 113, n. 391 och 392. Se även Hummel (1943) s. 789–791 och Hsü (1960) s. 134.

börligen försiggått, såsom villkor för ratifikationen komma att fordras en uttrycklig förbindelse från de Förenade Rikenas sida att icke under några förhållanden till consuler i traktatshamnarna utnemna köpmän, i likhet med hvad som skett, serskildt vid afslutande af de båda sednaste traktaterna med främmande magter.⁷¹

Här satte Christiernsson fingret på en öm punkt i de svensk-norska förbindelserna med Qing-imperiet, nämligen det faktum att UD alltsedan 1850-talet låtit sig representeras av utländska köpmannakonsuler i fördragshamnarna, något som kejsarhovet inte åsåg med blida ögon. Inte heller norska intressenter var särskilt förtjusta i den bestående ordningen och under 1870-talet försökte börskommittén i Christiania och Kristiansand få till stånd en reform av det svensk-norska konsulatväsendet i Kina, vilket skulle inbegripa en avlönad konsul. UD ställde sig dock av kostnadsskäl avvisande till någon genomgripande reform.⁷² Uppenbarligen ansåg man inte att det var värt priset att försöka konsolidera Sverige-Norges traktatsmäsiga förhållande till Kina, inte minst då systemet med köpmannakonsuler hade fungerat relativt friktionsfritt i praktiken.

Men fungerade verkligen det svensk-norska konsulatsväsendet så väl? Frågan om hur den svensk-norska konsulärjurisdiktionen verkligen opererade i praktiken är ett viktigt spörsmål som ännu inte har behandlats uttömmande. Det finns dock flera indikationer som tyder på att de främsta offren för det bristfälliga svensk-norska konsulatväsendet i Kina inte var den kinesiska lokalbefolkningen utan de svenska och norska undersåtarna. År 1877 fann sig den svenske affärsmannen Nils Möller indragen i en rättslig tvist med en herr Buchheister om ett parti gods som skadats på ett brittiskt skepp som svensken varit ansvarig för. Möller ansåg att tvisten hörde hemma i den brittiska konsulardomstolen i Shanghai och fruktade också att den "svenske" generalkonsuln Frank B. Forbes, som också satt i Shanghais handelskammare, stod inför en intressekonflikt.⁷³ När Möllers vädjan att överföra tvisten från den svensk-norska konsulardomstolen till den brittiska föll på döva öron tog han ett drastiskt steg. I en "allmän

71. Memorial från Christiernsson till Björnstjerna, 31/10 1876, UD:s arkiv (1902), 104-A-1, vol. 4634b, RA.

72. von Mende (1971) s. 107–108.

73. *Shanghai evening courier & China gazette*, 29/10 1877; en välskriven skildring om Möller återfinns i Ingemar Ottossons "Möller och hans sagoslott – ett blad ur Shanghais förflutna", *Kinarapport* 4 (2009) s. 12–17.

kungörelse" i den engelskspråkiga Shanghaipressen gjorde Möller följande uttalande:

Owing to difference of Opinion between the Swedish Consul and myself as to certain Points of Law (Swedish); I now beg to inform the Public of Shanghai that I have withdrawn from the protection and jurisdiction of the SWEDISH CONSULATE, and placed myself voluntarily under the protection and Laws of the Land that we live in.⁷⁴

Med denna deklaration ansåg sig Möller ha undandragit sig från den svensk-norska konsularjurisdiktionen och underställt sig kinesisk domsrätt, vilket innebar att han avsagt sig sitt svenska medborgarskap i den mån det medförde rättsliga privilegier. Vi vet inte om eller hur denna tvist löstes, men den svenske affärsmannen gjorde sig till åtlöje för hela den utländska kolonin i Shanghai, som hade en mycket låg uppfattning om det kinesiska rättsväsendet och ansåg det löjväckande att frivilligt underställa sig kinesisk rätt. Så sent som 1891 återvände Shanghaitidningen *North China Daily News* till Möller-affären som en oföglömlig anekdot i fördragshamnens historia.⁷⁵ Men Möllers fall är inte bara ytterligare ett exempel på hur en rättshaverist kan komma på kant med statsmakten: det visar också att exterritorialrätten inte undantagslöst gav utlännningar en privilegierad ställning i Kina. Om man råkade komma från en andra eller tredje rangens fördragsmakt som Sverige kunde man mycket väl finna sig helt utlämnad till en honorärkonsuls nycker eller vara helt beroende av de stora fördragsmakternas välvilja. De lokala kinesiska myndigheterna hade samtidigt litet eller inget att vinna på att ge sig in i rättsfall som dispyten mellan Buchheister och Möller.

Trots det oklara rättsläget och bångstyriga svenska undersåtar föll det svensk-norska konsulatväsendet tillbaka på ett slags sedvanerätt och lyckades bita sig fast i fördragshamnarna. UD lyckades aldrig utarbeta något reglemente för den svensk-norska konsularjurisdiktionen i Kina, men pass utfärdades till svenskar och norrmän. Svensk-norska konsuler och generalkonsuler erkändes och de bjöds in att delta i blandade domstolen i Shanghai. I sinom tid införlivades även den svenska unionsflaggan i vapnet i flaggan för Shanghais stadsfullmäktige, en utländsk institution som också stod på en oklar folkrättslig grund. Ett av de få tecknen från kinesisk sida

74. *North China Daily News*, 31/10 1877.

75. *North China Herald*, 10/7 1891.

på att det svensk-norska fördraget hade något slags halvofficiellt erkänd ställning var att det togs med i handböcker för kinesiska ämbetsmän och diplomater i slutet på 1800-talet.⁷⁶ Det oklara rättsläget fortsatte ändå att ge svensk-norska konsulter huvudbry och sömnlösa nätter, men kanske gjorde UD rätt i att låta saken bero, inte bara för att en ratifikation kunde föranleda Qing-hovet att ställa krav på motprestationer, utan också för att själva konsulatfrågan hotade att blottlägga ytterligare en svaghet i den svensk-norska unionen.⁷⁷ Detta är en bevekelsegrund som skymtar fram redan 1868 i en av Annerstedts skrivelser till Stockholm i vilken han med anledning av frågan om den svensk-norska konsularjurisdiktionen framhöll att "svårigheten är att få en majoritet på Riksdagen och i Norge att äfven göra det".⁷⁸ Som vi redan sett försökte norska näringslivsintressen på 1870-talet, utan resultat, förmå UD att reformera det svensk-norska konsulatväsendet i Kina. I oktober 1884 tillsatte till slut kung Oscar II en blandad svensk-norsk kommitté för att bemöta de norska kraven genom att utreda frågan om den svensk-norska konsularjurisdiktionen, men i takt med att konsulatfrågan blev en alltmer laddad fråga mellan den svenska och norska regeringen strandade arbetet och kommittén lyckades aldrig komma fram till några bestående resultat.⁷⁹

Wallenbergs beskickning till Kina 1907–1909

Vid sekelskiftet 1900 samverkade en rad olika faktorer till att den segslitna traktatsfrågan till slut skulle komma att lösas. År 1905 ledde striden om ett eget norskt konsulatväsen slutligen till att unionen mellan Sverige och Norge upplöstes, vilket skapade ett akut behov av att klargöra Sveriges förhållande till Kina.⁸⁰ Dessutom gjorde krafter inom svenskt näringsliv förnyade ansträngningar för att utrikesförvaltningen skulle spela en mer aktiv roll för att främja den svenska exportindustrin i Östasien.⁸¹ En rad ka-

76. Se t.ex. Xu Zongliang (red.), *Tongshang yuezhang leizuan* [En tematisk samling av bestämmelser i handelsfördrag] (1892; nytryck Taipei 1977).

77. Stefan Håkansson, *Konsulerna och exporten 1905–1921: ett "government failure"?* (Lund 1989) s. 11.

78. Kopia av brev från Annerstedt till Manderström, 14/10 1868, UD:s arkiv (1902), 104-A-1, vol. 4634b, RA.

79. von Mende (1971) s. 119.

80. Håkansson (1989).

81. Larsson (1977); Bert Edström, "Svensk diplomat i yttersta Östern – Gustaf Oskar Wallenberg", i Bert Edström & Ingvar Svanberg (red.), *Fjärrannära: kontakter mellan Sverige och Japan genom tiderna* (Stockholm 2001) s. 92–108.

tastrofer kring sekelskiftet, som det kinesisk-japanska kriget 1894–1895, Boxarupproret 1900 och det rysk-japanska kriget 1904–1905, hotade att föra manchudynastin till ruinens brant. Samtidigt hade institutionella och konstitutionella reformer givit kejsardömet nytt självförtroende och dynastin hade också grundat ett modernt utrikesministerium (*Waiwubu*, 外務部). För första gången ifrågasatte framstående statsmän öppet den rådande fördragsregimen, vilket föranledde britterna att i ett fördrag 1902 lova Qing-imperiet att avskaffa exterritorialrätten så snart imperiet reformerat sitt rättsväsende. I detta klimat fanns det åter en risk att den gamla traktaten i Kanton från 1847 skulle ogiltigförklaras av kineserna. Kort sagt var det hög tid att något gjordes. På förslag från Gustaf Oskar Wallenberg, den svenske envoyén i Tokyo, beslutade UD att ett nytt fördrag behövde slutas mellan det nygamla kungadömet Sverige och det mer än 250 år gamla manchuiska kejsardömet.⁸²

Sommaren 1907 var Wallenberg på besök i Stockholm för att diskutera det nya fördraget och han föreslog att den lagfarne före detta generalkonsuln i Shanghai, Filip Hagberg, skulle utarbeta ett förslag till en ny "Vänskaps-, handels- och sjöfartstraktat med Kina", vilken skulle ta hänsyn till de förändrade förhållandena i Östasien och tillfredsställa kinesiska krav på reciprocitet i förhållandet med Västvärlden.⁸³ Det utkast som Hagberg utarbetade byggde på fördrag som Qing-imperiet redan slutit med Japan, Storbritannien och USA under de närmaste föregående åren och bekräftade de privilegier Sverige redan vunnit i den gamla traktaten, däribland exterritorialrätten och landets ställning som mest gynnad handelsnation. Utöver detta skulle traktaten dessutom reglera svenskars missionsverksamhet i Kina, upprätta en permanent diplomatisk representation för båda länderna och skydda svenska patentintressen i Kina. För att tillfredsställa kinesiska invändningar mot exterritorialrätten gjorde fördragsutkastet, i likhet med det brittiska fördraget fem år tidigare, utfästelser om att denna skulle avskaffas så snart Kina reformerat sitt rättsväsende i västerländsk riktning.⁸⁴ Kabinettssekreterare Albert Ehrensvärd gick igenom Hagbergs

82. För en detaljerad studie av bakgrunden till fördraget se Larsson (1977). Gustaf Oskar Wallenberg var den kände diplomaten Raoul Wallenbergs farfar, se Gunnar O. Nittzell, "Gustaf Oskar Wallenberg – En bortglömd japanvisionär", *Orientaliska studier* 55–56 (1994) s. 39–69; Edström (2001).

83. Gustaf Oskar Wallenberg till utrikesminister Eric Trolle, 12/12 1908, UD:s arkiv (1902), 104-A-2, vol. 4634a, s. 42f., RA.

84. Utkast till fördrag med Kina, 1907, UD:s arkiv (1902), 104-A-2, vol. 4634a, ss. 4–11, RA.

förslag för UD:s räkning och Kommerskollegiet fick ta del av fördragsutkastet för att komma med synpunkter.⁸⁵

Wallenberg lämnade Stockholm i september 1907 för att inleda förhandlingar med Qing-hovet, men när han anlände till Peking hade Oscar II redan avlidit och Wallenberg var tvungen att utverka en fullmakt från hans efterträdare, Gustaf V, innan han kunde sätta sig i förbindelse med Qing-dynastins utrikesministerium. Redan då kom de första tecknen på att Wallenberg började irriteras på det som han uppfattade som nonchalans från UD:s sida.⁸⁶ Wallenberg fick vänta i flera månader på fullmakten och när den slutligen anlände den 7 april noterade han i en ganska beskrivelse att UD hade skickat den via Suez-kanalen i stället för Sibirien.⁸⁷ Med fullmakten i hand kunde Wallenberg sätta sig i förbindelse med Qing-dynastins utrikesministerium, och Prins Qing (慶親王) gav honom beskedet att vice utrikesminister Lianfang (聯芳) skulle företräda imperiet i förhandlingarna.⁸⁸

Wallenberg var imponerad av det som han uppfattade som ett "nationellt uppvaknande" i Kina och skrev till UD att kineserna "känner att tiden är inne att söka stå på egna ben och göra ett slut på den exploatering från utländingarnes sida som i alla förut afslutade tagit form af ett fullkomligt ensidigt tillgodoseende af det främmande intresset utan att Kina fått åt sig tillerkända några som helst motsvarande förmåner". Wallenberg insåg också att de stundande förhandlingarna hämmades av hans egen brist på sakkunskap om Kina. Han konsulterade flera utländska diplomater, som bekräftade hans uppfattning att underhandlingarna skulle bli svåra. Den första stötestenen undanröjdes dock redan under de inledande förhandlingarna med utrikesministeriet, då Wallenberg lyckades utverka en kinesisk bekräftelse på att den gamla traktaten från 1847 alltså skulle betraktas som giltig "på grund af häfd".⁸⁹

Huvudförhandlingarna inleddes på ministeriets kansli, som var beläget på en oansenlig bakgata nära det kända landmärket stadsporten Hatamen

85. Alfred Lagerhielm och Carl Malmén till UD, 4/11 1907, UD:s arkiv (1902), 104-A-2, vol. 4634a, RA.

86. För mer om Wallenbergs ansträngda förhållande till UD, se Edström (2001).

87. Wallenberg till utrikesminister Eric Trolle, 3/4 1908, UD:s arkiv (1902), 104-A-2, vol. 4634a, RA.

88. Wallenberg till Trolle, 22/4 1908, UD:s arkiv (1902), 104-A-2, vol. 4634a, s. 26, RA. Prins Qing, vars titel inte har något med Qingdynastins namn att göra, hette egentligen Yikuang och hade ansvar för imperiets utrikespolitik under slutet av kejsardömet. Jfr. Hummel (1943) s. 964f.

89. Wallenberg till Trolle, 2/7 1908, UD:s arkiv (1902), 104-A-2, vol. 4634a, s. 30, RA.

vid legationskvarteret. Vice utrikesminister Lianfang var en fransktalande manchu som hade följt med som attaché på Burlingames ambassad till Stockholm 1869 och som enligt Wallenberg "alltjämt med glädje erinrade sig Högstsalig, dåvarande hertig af Östergötland mot honom visade vänlighet". Lianfang delade dock "kinesernas totala förakt för sparsamhet med tiden" och efter att han tagit emot Wallenbergs engelska utkast till nytt traktat krävde han att Wallenberg skulle ombesörja en kinesisk översättning innan förhandlingarna kunde fortsätta. Ministern visade sig helt ointresserad av att bistå Wallenberg med en sådan översättning, och först två veckor senare kunde förhandlingarna återupptas efter det att Wallenberg inkommit med en tillfredsställande översättning. De fortsatta förhandlingarna blev ytterst segdragna och två månader ägnades åt att revidera traktatsutkastet artikel efter artikel. Bara artikeln om exterritorialrätten tog två veckor att förhandla och ett tag övervägde Wallenberg enligt egen utsago att avbryta förhandlingarna i pur frustration. När svensken förhandlat fram en reviderad version av fördraget lät han den brittiske sinologen Campbell jämföra de engelska och kinesiska texterna. Inte förrän den 2 juli 1908 kunde Lianfang och Wallenberg skriva under den reviderade fördragstexten, som förkortats från 39 till 17 artiklar. Först efter detta avlade Wallenberg en fullständig rapport till UD.⁹⁰

Wallenberg verkar ha uppslukats helt av förhandlingsarbetet och upplevelsen av att befinna sig i Kina och han bekymrade sig inte över att han faktiskt inte avlagt någon rapport om förhandlingarna på flera månader. Han ansåg att han hade gjort sitt bästa i en ytterst besvärlig situation och lyckats förhandla fram ett fördrag som i allt väsentligt överensstämde med det han fått i uppdrag att utverka.⁹¹ Men när Wallenbergs rapport om den nya traktaten ankom till Stockholm var skandalen ett faktum. Det första tecknet på att något var fel var ett kortfattat chiffer från utrikesminister Eric Trolle som löd: "Handelstraktaten kan ej i nu befintliga skick Sverige ratificera. Hemlighåll texten samvetsgrant."⁹² Wallenberg, som nu måste anat oråd, telegraferade tillbaka "Flere beskickningschefer Kina känner texten. Afvakta bref."⁹³ I brevet, som skrevs två dagar senare, nöjde sig Wallenberg med att upprepa att beskickningscheferna redan kände till

90. *Ibid.*

91. Wallenberg till Gustaf V, 12/2 1909. UD:s arkiv (1902), 104-A-2, vol. 4634a, RA.

92. Trolle till Wallenberg, 12/9 1908, UD:s arkiv (1902), 104-A-2, vol. 4634a, RA.

93. Wallenberg till Trolle, 15/9 1908, UD:s arkiv (1902), 104-A-2, vol. 4634a, RA.

traktaten och hänvisade i övrigt till sin rapport. Nu skärptes tonen från UD: i ett kort brev meddelande utrikesministern Wallenberg att han överskridit sina befogenheter då den nya traktaten i "väsentliga delar" avvek från det fördrag som Wallenberg hade fått i uppdrag att förhandla. Han anmodades att omedelbart förklara sig inför UD.⁹⁴

Wallenberg tog god tid på sig att svara på Trolles skarpa brev och medan han förberedde sin depesch läckte nyheten om den svenska regeringens ovilja att ratificera traktaten ut till världspressen,⁹⁵ något som knappast kan ha gjutit olja på vågorna. Inte förrän i mitten av december blev Wallenberg färdig med sin depesch, vilket han förklarade med att han varit upptagen med Sven Hedins besök i Japan. Wallenberg inledde sin rapport med att konstatera att UD inte specificerat exakt vad man invände mot i den nya fördragstexten och underströk att det var orealistiskt att förvänta sig att man från kinesisk sida skulle underlåta att komma med förslag på förändringar i texten. Wallenberg fortsatte med en exposé över Kinas förhållande till västmakterna ända från Macartneys misslyckade ambassad 1793 för att inskräpa budskapet att de ensidiga eftergifternas tid var förbi i Kina. Sedan gick han igenom den nya fördragstexten, artikel för artikel, för att underbygga sitt påstående att den nya fördragstexten var "i hufvudsaklig öfverensstämmelse med det från svensk sida utarbetade förslaget". Han försökte vidare visa att de flesta förändringar i texten främst handlade om justeringar och förenklingar av den ursprungliga texten.⁹⁶

Till skillnad från sina kollegor 60 år tidigare hade Wallenberg och UD telegrafan till sitt förfogande, men ingen modern informationsteknik tycktes kunna överbrygga bristen på kommunikation mellan den nyvordne Kinaexperten på fältet och de oförstående uppdragsgivarna i huvudkontoret. Trots Wallenbergs försenade men detaljerade propå hörde UD aldrig av sig med någon detaljerad kritik av fördraget, samtidigt som ryktet om dödläget kring fördraget redan spridit sig långt utanför de diplomatiska kretsarna. UD:s tystnad och den tilltagande ryktespridningen fick Wallenberg att sända en strid ström av brev och kommunikationer åt olika håll för att rättfärdiga sitt agerande. Denna korrespondens kulminerade i ett öpenhjärtigt brev som Wallenberg sände till Gustaf V i februari 1909 från sin legation i Tokyo. I brevet gav Wallenberg uttryck för sitt missnöje med

94. Trolle till Wallenberg, 29/9 1908, UD:s arkiv (1902), 104-A-2, vol. 4634a, RA.

95. "China and Sweden", *Times* (London), 5/12 1908.

96. Wallenberg till Trolle, 12/12 1908, UD:s arkiv (1902), 104-A-2, vol. 4634a, s. 42ff., RA.

de okunniga tjänstemännen på UD som aldrig "varit öster om Suez" och deras "byråkratiska formalism". Wallenberg var inte någon karriärdiplomat utan en affärsman som var van att agera på egen hand och enligt hans förmenande var det faktiskt UD som övertalat honom att anta erbjudandet att bli svenskt sändebud i Östasien. Han hade aldrig fått några tydliga instruktioner om hur han skulle förfara i traktatsfrågan annat än att han skulle försöka utverka ett fördrag som var i "hufvudsaklig öfverensstämmelse" med utkastet. När han nu lyckats förhandla fram ett fördrag som han ansåg vara gynnsamt för Sverige och godtagbart för Kina så tog UD avstånd från fördraget utan att tala om exakt vilka brister det hade. Wallenberg ansåg dessutom att det var kränkande att UD klandrat honom för att han rådgjort med utländska diplomater i Östasien, något som var brukligt i denna del av världen där "samtliga traktatsmakter äro solidariska gent emot Kina". Hur det än förhöll sig med den "själfrådighet" Wallenberg blivit anklagad för ansåg han att det var av yttersta vikt att det nya fördraget antogs i sin befintliga form innan kineserna ändrade sig. Att falla tillbaka på det gamla fördraget var inget realistiskt alternativ och Wallenberg målade upp ett mardrömsscenario om inte UD godtog fördraget:⁹⁷

Därjemte befarar jag att vår traktat af 1847 kommer att förklaras som "non existing" hvaraf följer att 300 i Kina vistande svenskar, som fallet är med greker och turkar, bli underkastade kinesisk jurisdiction. – Och därmed kunna vi taga farväl af våra förhoppningar om handelsförbindelsernas utveckling med Kina!⁹⁸

Samtidigt som Wallenberg utgöt sig för Kungl. Maj:t rådfrågade UD Kommerskollegium om den nya traktatstexten var godtagbar ur handelsynpunkt. Kollegiet svarade att den fundamentala skillnaden mellan det ursprungliga fördraget och Wallenbergs text var att den senare gick synnerligen långt vad beträffar ömsesidigheten. Medan Wallenberg bekymrade sig för att den ensidiga exterritorialrätt som svenskar åtnjöt i Kina skulle gå förlorad om Sverige inte gav några eftergifter till Kina, så menade Kommerskollegium att den reciprocitet som Wallenberg gått med på var illusorisk. Även om svenskar hade exterritoriella privilegier, så hade de fortfarande bara rätt att handla i de öppna fördragshamnarna "med vissa

97. Wallenberg till Kungl. Maj:t, 12/2 1909, UD:s arkiv (1902), 104-A-2, vol. 4634a, RA.

98. *Ibid.*

lokala inskränkningar”, medan kinesiska undersåtar skulle få rätt att handla i Sverige utan några inskränkningar enligt artikel IV i den nya traktatstexten. Detta var i strid med gällande svensk lagstiftning och kunde leda till att den svenska marknaden skulle öppnas för alla länder ”till förfång för svensk handel och industri”. Kollegiet pekade på vissa andra oklarheter i texten och föreslog att fördraget ratificerades under villkor att ett förbehåll för svensk lagstiftning infördes i fördragstexten.⁹⁹

UD tog fasta på Kommerskollegiums synpunkter och instruerade Wallenberg att förhandla fram en tilläggsartikel som modifierade traktaten. Denna skulle lyda:

Det är uttryckligen öfverenskommet mellan de Höga Fördragsslutande Parterna, att bestämmelserna i Artikel IV af denna traktat icke i något hänseende tillförsäkra svenska undersåtar i Kina eller kinesiska undersåtar i Sverige några rättigheter eller befrielser, som icke redan lämnats eller hädanefter må komma att lämnas undersåtar eller medborgare tillhörande mest gynnade nation.¹⁰⁰

Ilskan mot UD tycks ha runnit av Wallenberg helt när han fick brevet. Han uttryckte sin lättnad över att UD kommit fram till denna lösning och han såg inga problem med att övertala det kinesiska utrikesministeriet att acceptera tillägget, även om ”kineserna bli svårare och bångstyrigare hvarje dag som går”.¹⁰¹ När Wallenberg väckte frågan med Enhou och Liang Dunyan (梁敦彥) från utrikesministeriet blev de misstänksamma,¹⁰² men efter en månads diskussioner med Qing-imperiets utrikesministerium kunde Wallenberg meddela att den åldrande prins Qing antagit den svenska tilläggsartikeln och att ratifikationen därmed var klar från kinesisk sida.¹⁰³ Den 23 juni meddelade Wallenberg att den svenska ratifikationen anlönt och överlämnats till Kina.¹⁰⁴ Den två år långa sagan om fördraget som nästan aldrig blev av hade nu fått sitt lyckliga slut och världspressen kunde kabla ut nyheten i vederbörlig ordning. När fördraget publicerades i

99. Alfred Lagerhielm och Carl Malmén till UD, 13/3 1909, UD:s arkiv (1902), 104-A-2, vol. 4634a, RA.

100. Lindman och Ramel till Wallenberg, 1/4 1909, UD:s arkiv (1902), 104-A-2, vol. 4634a, RA.

101. Wallenberg till Ramel, 19/4 1909, UD:s arkiv (1902), 104-A-2, vol. 4634a, RA.

102. ”Anteckningar rörande traktaten med Kina”, odaterad, UD:s arkiv (1902), 104-A-2, vol. 4634a, s. 131–133, RA.

103. Wallenberg till Arvid Taube, 15/5 1909, UD:s arkiv (1902), 104-A-2, vol. 4634a, RA.

104. Wallenberg till Taube, 23 juni 1909, UD:s arkiv (1902), 104-A-2, vol. 4634a, RA.

svensk författningssamling besvärades landets präster inte längre av någon uppmaning att läsa texten för den församlade allmogen.¹⁰⁵

När ratifikationerna hade utväxlats 1909 var det två nya regenter som härskade över de båda rikena. I Sverige hade Gustav V efterträtt Oscar II, och i november 1908 hade först Guangxu-kejsaren och sedan den dominerande änkekejsarinnan Cixi avlidit med bara två dagars mellanrum. Nu regerade i stället den blott tvååriga Xuantong-kejsaren under sin faders förmyndarskap. Bara ett par år senare föll dynastin och ersattes av en rad republikanska regeringar som hade som högsta prioritet att revidera de "ojämlika fördragen". Sverige lyckades dock skjuta upp en fördragsrevision och den svenska traktaten fortsatte att styra den unga Republiken Kinas förhållande till det skandinaviska kungadömet ända fram till andra världskrigets slut, då den svenska riksdagen antog ett nytt "jämlikt fördrag" med Kina och avskaffade den svenska exterritorialrätten där.¹⁰⁶

Slutord

De svenskar som verkade i Kina på 1800-talet var typiska för sin tid och delade många av de attityder och fördomar som andra västerlänningar hade, något som har dokumenterats i en rad initierade studier de senaste två decennierna.¹⁰⁷ Även om Sverige inte hade någon praktisk möjlighet att delta i de större europeiska makternas imperialistiska politik i Kina så råder det ringa tvivel om att många svenska och norska aktörer gärna hade varit med i de olika militära expeditioner som genomfördes kring sekelskiftet. Trots denna allmänna identifikation med imperialismen är det inga självsäkra svenska imperialister som framträder i de historiska källor som behandlas i denna artikel. Sveriges ställning i Kina var långt ifrån given: de svenska aktörerna var fullt medvetna om att Sverige befann sig i ett underläge och att Qing-hovet mycket väl kunde besluta sig för att dra in sitt erkännande av traktaten i Kanton. En omfattande studie av hur den svenska exterritorialrätten egentligen fungerade i praktiken har ännu inte genomförts, men det tycks stå klart att den svenska exterritorialrätten inte

105. *Svensk författnings-samling* 113 (14/10 1909).

106. Ottosson (1995) s. 17.

107. Åke Holmberg, *Världen bortom västerlandet* (Göteborg 1988); Hans Hägerdal, *Väst om öst: Kinaforskning och kinasyn under 1800- och 1900-talen* (Lund 1996); Kenneth Nyberg, *Bilder av Mittens rike: kontinuitet och förändring i svenska resenärers Kinaskildringar, 1749–1912* (Göteborg 2001); Perry Johansson, *Sinofilerna: Kinakunskap, samlande och politik från Sven Hedin till Jan Myrdal* (Stockholm 2008).

gynnade svenskar i den utsträckning som den i teorin borde ha gjort utan i stället utsatte dem för en betydande rättsosäkerhet. Dessutom innebar exterritoriella privilegier inte att utländska affärsmän automatiskt fick ett övertag på den kinesiska marknaden; som Sherman Cochran visat kunde exempelvis det svenska bolaget Swedish Match lätt utkonkurreras av lokala aktörer under mellankrigstiden.¹⁰⁸ Det gick inte att tvinga kineser att göra affärer med utlänningar, och i samma utsträckning som konsulardomstolar gynnade den egna nationens medborgare i affärsrelaterade civilmål skapade man också incitamenten för kinesiska affärsmän att undvika kontakter med utlänningar.¹⁰⁹

Den kanske mest intressanta svenska observatören av dåtidens Kina är Gustaf Oskar Wallenberg, som på ett ganska tidlöst sätt föreföll vara överväldigad av sin Kinaerfarenhet och som tog djupt intryck av den spirande kinesiska nationalismen.¹¹⁰ Samtidigt som han gjorde sig till talesman för det "nya Kinas" fullt förstäligen strävan efter mer jämlika diplomatiska förbindelser glömde han bort att även utlänningar faktiskt var underkastade restriktioner i Kina och att hans fördragsutkast hade kunnat ge kineser fördelar i Sverige som svenskar inte skulle åtnjuta i Kina. Många av hans historiska tillbakablickar på Qing-imperiets historia ligger häpnadsväckande nära dagens officiella kinesiska historiesyn, där det är Kinas förhållande till västvärlden som fått definiera 1800-talets historia. Denna kontinuitet i historiesynen är ytterligare en indikation på den höga grad i vilken de kinesiska eliternas historiesyn och västerlänningars syn på Kina påverkat varandra.¹¹¹

Kanske kan Sveriges erfarenhet ses som kännetecknande för en liten nations kontakter med en stormakt. Men samtidigt finns det allmängiltiga drag. Det mest uppenbara är vagheten i den kinesiska systemet med fördragshamnar. Trots att den svensk-norska traktaten kunde betraktas som ogiltig enligt folkrätten fortsatte kinesiska ämbetsmän att erkänna svensk-norska konsuler och Sverige-Norge blev med tiden en fördragsmakt

108. Sherman Cochran, "China Match Company", *Encountering Chinese networks: Western, Japanese, and Chinese corporations in China, 1880–1937* (Berkeley, CA 2000); se även Nathan Albert Pelcovits, *Old China hands and the Foreign office* (New York 1948) s. 34.

109. Eileen P. Scully, *Bargaining with the state from afar: American citizenship in treaty port China, 1844–1942* (New York 2000) s. 74.

110. En liknande iakttagelse görs i Larsson (1977).

111. Se vidare Johansson (2008). Lucian Pye har också argumenterat för att den västerländska bilden av kulturrevolutionen nära följt den officiella kinesiska värderingen av episoden: "Reassessing the Cultural revolution", *China quarterly* 108 (1986) s. 597–612.

som representerades i Shanghai. Denna vaghet i fördraget var på intet sätt unik. På samma sätt som sumpmarken under Shanghai gav staden en dålig grund att stå på hade många koloniala institutioner en tvivelaktig folk-rättslig karaktär och vilade i hög grad på ett slags sedvanerätt. Varje gång företrädare för västerländska näringslivsintressen puffade för att hemregeringarna skulle kräva mer eftergifter från Kina så fick erfarna diplomater påminna dem om att den relativt magert tilltagna handeln med Kina inte kunde rättfärdiga mer kostsam kanonbåtsdiplomati.¹¹² På 1920-talet slog den kinesiska nationalismen igenom med full kraft, vilket ledde till att den ena halvkoloniala institutionen efter den andra föll samman då kinesiska myndigheter helt enkelt vägrade samarbeta med institutioner som den Blandade domstolen i Shanghai.¹¹³

När exterritorialrätten formellt avskaffades 1943–1945 var detta mer ett resultat av förhandlingarna kring Chiang Kai-sheks deltagande i kriget mot Japan än en produkt av de rättsliga reformer han börjat genomföras redan i slutet på 1920-talet. Efter nationalisternas flykt till Taiwan 1949 lade många av dessa reformer grunden till det rättssamhälle som skulle börja spira i Taiwan under 1980-talet.¹¹⁴ På det kinesiska fastlandet avskaffade kommunisterna däremot alla tidigare gällande lagar när de tog makten 1949 och det rättsliga vakuum som då skapades fylldes endast delvis med nya lagar och institutioner. Inte förrän efter 1978 inleddes en ny period av rättsliga reformer som delvis motiverades med att göra Kina mer attraktivt för utländska företag.

Trots ett omfattande lagstiftningsarbete omgärdas utlänningar och utländska företag fortfarande i dag av en betydande rättsosäkerhet i Folkrepubliken Kina, men detta tycks inte utgöra något hinder för de lysande affärer utländska företag fortfarande kan göra i fastlands-Kina.

112. Pelcovits (1948).

113. Thomas B. Stephens, *Order and discipline in China: the Shanghai mixed court, 1911–27* (Seattle 1992) s. 62–64.

114. Xu Xiaqun, "The fate of judicial independence in republican China, 1912–37", *The China quarterly* 20:149 (1997) s. 1–28.

The treaty that never was and the treaty that almost never became: Sino–Swedish–Norwegian relations 1847–1908

On March 20, 1847, the Swedish envoy and businessman Carl Fredrik Liljevalch and the Manchu nobleman Qiying concluded a "Treaty of Peace, Amity and Commerce" between the United Kingdom of Sweden–Norway and the Qing Empire. Without any threat of force, the treaty granted the small Scandinavian kingdom most of the privileges Britain, France and the United States had gained in the preceding five year period. However, while Sweden–Norway's King Oscar I promptly ratified the treaty, the Qing Empire did not, which put the legal status of the treaty in jeopardy and cast a cloud of ambiguity over the relationship between China and Sweden–Norway. Despite uncertainties and occasional conflicts between the two polities over the interpretation of the treaty, the treaty nevertheless governed the relationship between Sweden–Norway and China for 60 years, until a new treaty was concluded in 1908. This article argues that the vague status of the treaty demonstrates that many treaty port institutions, such as extraterritoriality, were not based only on the treaty texts themselves but also on what might be called treaty port "customary law." The article also uses the treaty to discuss the position of Sweden–Norway as an imperialist treaty power in China. Even though Swedish and Norwegian representatives identified with the larger treaty powers, they were painfully aware of the fact that they could only exercise their privileges with the permission of the Qing government.

Keywords: China, Sweden, Norway, 19th century, international relations, unequal treaties, extraterritoriality, consular jurisdiction.